

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXX
2024

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Rudolf Dinu (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalari (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Rețeaua consulară a României (1918-1947): organizare, personal, regulamente

Adrian-Bogdan Ceobanu, Daniel Cain, <i>Destinul unui fost consul onorific al României la Moscova: Pierre Guérin</i>	9
Lucian Leuștean, <i>Consulatul / Secția consulară a Legației României la Budapesta în cadrul „războiului rece” româno-maghiar în primii ani interbelici</i>	27
Adrian Vițalaru, <i>Un consul al României în Polonia interbelică: George-Traian Gallin</i>	37
Ionel Doctoru, <i>Rețeaua consulară a României din Franța (1924-1926)</i>	53
Elinor Danusia Popescu, <i>Politisation du serment consulaire roumain dans l'entre-deux-guerres. Etude de cas: l'Allemagne nazie</i>	75
Vasile Ungureanu, Ionuț Nistor, <i>Diplomatul Nicolae Țimiraș – un strănepot al lui Ion Creangă în slujba României</i>	83

Mădălina Sava-Moise, <i>Ceramica de tip roman provincial din Muntenia în secolele II-III p. Chr.</i>	113
Nelu Zugravu, <i>De Heliogabalo fertur (ferunt), dicitur...</i>	127
Yanko M. Hristov, <i>Legal and Matrimonial Implications of Captivity in Digest XLIX.15 of Emperor Justinian I (527-565)</i>	139

Adrian-Ionuț Gilea, <i>Piese de armament din perioada medievală. Un cap de buzdugan din colecția „Muzeului Vasile Pârvan” Bârlad</i>	153
Daniel Mirea, <i>La început de domnie. Vlad Călugărul în anii 1481-1482</i>	163
Petronel Zahariuc, <i>Despre schitul Corni (ținutul Putna), ctitoria marelui vornic Alexandru Ramandi, metoc al mănăstirii Dohiar de la Muntele Athos</i>	189
Ștefan S. Gorovei, <i>O pagină din istoria unui monument celebru: Bălinești</i>	217
Mariana Lazăr, <i>Marele hrisov domnesc conferit de Mihai Racoviță mănăstirii Cotroceni</i>	233
Gheorghe Lazăr, <i>Comerțul cu produse alimentare în Țara Românească (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)</i>	255

Mădălin Anghel, „ <i>A strigat cu glas mare ca din partea obștii</i> ”. Actorul Ioan Poni și un incident al frământărilor de la Iași din 1846	277
Mihai Chiper, „ <i>Și dacă ne ocolește drumul de fier?</i> ” Competiție regională, interese economice și blocaje militare în configurarea rețelei de căi ferate din Moldova (1859-1914)	289
Laurențiu Rădvan, <i>Focul din ianuarie 1880 și Palatul domnesc din Iași</i>	313
Claudiu-Lucian Topor, <i>Memoirs from the time of military occupation: Romania's Europeanisation and Germany's civilising mission (1916-1918)</i>	327
Cătălin Botoșineanu, <i>Grădinile școlare ale așezămintelor primare rurale. Studiu de caz: Inspectoratul școlar regional Iași (1900-1940)</i>	337
Dragoș Jipa, <i>Literatură franceză, diplomație culturală și Rezistență. Michel Dard între Institutul Francez și Universitatea din București (1940-1946)</i>	357

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	373
Paula Fredriksen, <i>Pe când creștinii erau evrei: Prima generație</i>, traducere din limba engleză de Dionisie Constantin Pîrvuloiu, București, Editura Humanitas, 2023, 270 p. (Constantin Ciobanu); Liviu Pilat, <i>Moldova, Sfânta Coroană și regii Jagielloni. Vasalitate, putere și gândire politică (1387-1526)</i>, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023, 404 p. (Alexandru Gorea); Lidia Cotovanu, <i>Émigrer en terre valaque. Estimation quantitative et qualitative d'une mobilité géographique de longue durée (seconde moitié du XVe – début du XVIIIe siècle)</i>, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2022, 466 p. (Bibliothèque de l'Institut d'Études Sud-Est Européennes, 21) (Cristiana Murariu); Julia Derzsi, <i>Delict și pedeapsă. Justiție penală în orașele din Transilvania în secolul al XVI-lea</i>, Cluj-Napoca, Editura Egyetemi Műhely, Societatea Bolyai, 2022, 346 p. (Laurențiu Rădvan); <i>Figures de veuves à l'époque moderne (XVIIe et XVIIIe siècles): Images d'un statut social accepte, cache, revendique?</i> [Figures of Widows in Modern Era (17th and 18th Centuries): Images of an Accepted, Hidden, Claimed Social Status?], sous la direction de Florence Fesneau et Maël Tauziède-Espariat, Paris, Éditions du GHRAM, 2023, 151 p. (Elena Bedreag); Anca Elisabeta Tatay, Cornel Tatai-Baltă, <i>Gravorul Mihail Strilbițchi (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea)</i>, Cluj-Napoca, Editura Mega, Colecția Artă – Istorie – Cultură, 2023, 345 p. (Eugenia Dima); Sebastian Popescu, Alexandru Stancu, <i>Istoria fizicii în Moldova</i>, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 304 p. (Renata-Gabriela Buzău (Apetroaie)); Laurențiu Vlad, <i>Constantin N. Brăiloiu (1809-1889): fragmente biografice</i>, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2023, 224 p. (Simion-Alexandru Gavriș); Martina Winkelhofer, <i>Viața de zi cu zi a împăratului: Franz Joseph și curtea sa imperială</i>, cuvânt înainte de Mihai-Răzvan Ungureanu, traducere din limba germană de Alex Bärnthaler-Nebeja, Iași, Editura Polirom, 2024, 252 p. (Ana-Maria Lupășteanu); Tim Grady, <i>A Deadly Legacy: German Jews and the Great War</i>, Londra, Yale University Press, 2017, 291 p. (Robert Dascălu); George Albuț, <i>Un diplomat român la Budapesta (1981-1990 și după aceea...)</i>, București, Corint Istorie, 2023, 256 p. (Ștefan-Cătălin Stanciu).	

<i>Abrevieri</i>	405
------------------------	-----

Piese de armament din perioada medievală. Un cap de buzduhan din colecția „Muzeului Vasile Pârvan” Bârlad

Abstract: Discovered near the city of Bârlad in the last quarter of the last century, this piece entered the patrimony of the “Vasile Pârvan” Museum in Bârlad without knowing much about the context in which it was found. The maces of this type, as I have shown in the present text, were called by researchers “12-thorn maces” or star-shaped, being found in two variants: one in which they were constructed exclusively of bronze and which presented a certain decoration, and another in which these pieces were simple, without decoration, being made of bronze or iron. Since the mace discovered near the city of Bârlad, Vaslui County (Romania) presents a complex setting, we focused our attention on the first variant, where we tried, based on existing analogies in Ukraine, Poland or Russia, to fit this piece into an approximate chronological segment. At the same time, taking into account the economic links between various territories in Eastern Europe, which were demonstrated following several archaeological excavations, as well as the reference works on this topic, we tried to analyze the possible options by which such a weapon would be could reach the territory between the Prut and the Carpathians.

Keywords: mace; medieval weapons; Bârlad; Moldavia.

În colecția Muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad întâlnim un număr redus de obiecte care datează din perioada medievală. De-a lungul vremii, acest segment al colecției a avut o dezvoltare mai lentă, din cauza unei multitudini de factori care au împiedicat această dezvoltare, mai ales în privința armelor. Astfel, în aceste pagini ne-am propus să ne îndreptăm atenția asupra unui cap de buzduhan care a fost descoperit întâmplător în ultimul sfert al secolului al XX-lea în apropierea orașului Bârlad spre Ivești-Pogonești și care, de altfel, este singurul prezent în colecția muzeului.

Buzduhanul are o istorie îndelungată și a fost considerat de-a lungul vremii atât o armă, cât și un simbol al puterii. Potrivit lui Anatolij Nikolaevič Kirpičnikov, istoric și arheolog rus care s-a ocupat mai amănunțit de studiul armelor din perioada medievală, buzduhanul a fost cunoscut încă din epoca bronzului și a evoluat sub diferite forme până în epoca modernă. În secolele XII-XIII s-a remarcat faptul că

* Muzeograf, Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad; doctorand Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România; adriangilea97@gmail.com.

acest tip de armă era unul destul de comun, mai ales în regiunea Niprului mijlociu. În timpul marelui cnezat al Moscovei buzduganul era considerat un simbol de putere fiind împodobit cu diferite pietre prețioase, în același timp reprezenta și o armă folosită de către luptători. De asemenea, Anatolij Kirpičnikov atrage atenția asupra faptului că în istorie au fost perioade când acest tip de armă a beneficiat de o anumită popularitate și perioade când a căzut într-un „soi de umbra”, ceea ce a dus la unele greșeli de încadrare cronologică sau tipologică¹, lucru evidențiat și de către unii autori vestici cu privire la popularitatea acestor arme în Europa apuseană².

Răspândirea buzduganului în Europa s-a produs de la est spre vest. În spațiul rus se crede că acesta s-a răspândit din teritoriile asiatice, dat fiind faptul că în Caucazul de Nord, partea de est a Imperiului Bizantin, regiunea râului Volga sau zona Kazan, regiunea Tatarstan din Rusia astfel de obiecte au fost datate începând cu secolul al IX-lea³. În spațiul Kievean, buzduganele sunt menționate încă din secolele X-XI, iar pe parcursul secolelor XII-XIII această zonă va reprezenta un reper important și locul unde armele de acest tip erau produse în cantități mari. Același autor rus, amintit anterior, menționează faptul că buzduganele erau considerate ca aparținând nobilimii, însă, în cazul anumitor forme ne confruntăm cu produse „ieftine” confecționate la scară largă pentru războinicii obișnuiți, lucru evidențiat și de simplitatea cu care erau construite⁴.

În spațiul românesc, buzduganul a fost probabil importat din spațiul Kievean, având în vedere că legăturile comerciale care existau în această zonă puteau facilita schimbul de cunoștințe asupra armelor. Cu toate acestea, termenul de buzdugan, după cum au arătat unii cercetători, are o origine turcă și s-a răspândit în zona Carpaților prin două filiere – cumană, respectiv otomană. Astfel, se crede că originea cuvântului buzdugan se află în turcescul *buz* – a izbi, a zdrobi, din care s-a format tot un termen turcesc, *buzdoğan*. Pentru spațiul transilvănean, se consideră că acest termen a venit pe filieră cumană, iar la intrarea termenului în vocabularul limbii maghiare s-a renunțat la litera *d* și s-a format cuvântul *buzogány* pe când în Moldova și Țara Românească, unde influența turcă a fost mai vizibilă în privința adopției unor termeni, a apărut termenul de *buzdugan*⁵. De-a lungul vremii au fost numeroase discuții privind adopția unor termeni, printre care și cel de *buzdugan*, însă acest subiect a fost dezbătut mai pe larg în lucrarea lui Victor Spinei privitoare la contactele românilor cu populațiile nomade de origine turcă⁶.

¹ Anatolij Kirpičnikov, *Drevnerusskoe oružie 2. Kop'á, sulicy, boevye topory, bulavy, kisteni IX-XIII vv.*, în „Arheologia SSSR”, SAI E1-36 (1966), p. 46-47.

² Michael Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages. The English Experience*, New Haven and London, Yale University Press, 1996, p. 26-27, 30.

³ B. E. Yanishevsky, *Zheleznaya bulava s Borisova gorodka pod Mozhayskom i yeye analogi*, în „The Archaeology of the Moscow region”, no. 18 (2022), p. 85; A. Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 46.

⁴ Anatolij Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 46-47.

⁵ László S. Kovács, *A magyar Nemzeti Múzeum fegyvertárának XI-XIV. századi csillag alakú buzogányai*, în „Folia Archaeologica”, vol. XXII (1971), p. 165, 167.

⁶ Victor Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Liden|Boston, Brill Publishers, 2009, p. 344-347.

În ceea ce privește istoriografia, aceasta nu este foarte generoasă atunci când vine vorba de capetele de buzdugan. Atât în teritoriul Moldovei, cât și al întregii țări, identificăm puține studii care să aibă ca obiect principal aceste tipuri de bunuri. De altfel, pentru teritoriile românești încă nu putem vorbi despre o tipologie a capetelor de buzdugan, așa cum au fost întocmite pentru spațiul rusesc⁷, ucrainian⁸ sau polonez⁹. Cu toate acestea, în literatura de specialitate putem identifica mai multe contribuții care au avut rolul de a face cunoscute piese similare. Spre exemplu, capete de „buzdugan cu 12 ghimpi”¹⁰ sau în formă de stea(stelat), așa cum a fost numit de către unii cercetători, descoperim în comuna Valea Mărului – Galați¹¹, la Cozănești, comuna Dorna Arini¹² și Berchișești – Suceava¹³, în colecția Muzeului Național de Istorie a României¹⁴, a Muzeului Județean Mureș¹⁵ sau a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia¹⁶.

Identificat în colecția Muzeului „Vasile Pârvan” din Bârlad cu numărul de inventar 8534, piesa pe care o semnalăm în intervenția de față este un „buzdugan cu 12 ghimpi”. În partea inferioară a piesei întâlnim patru ghimpi în formă de tetraedru, între aceștia fiind regăsite patru protuberanțe de formă circulară așezate la o distanță aproximativ egală unul față de altul. În partea mediană regăsim patru ghimpi principali, dispuși simetric, de formă piramidală cu baza romboidală, între aceștia fiind prezente aceleași protuberanțe circulare. Referitor la partea superioară a buzduganului, putem afirma că este o imagine în oglinda a celei inferioare. De asemenea, atât în partea inferioară, cât și în cea superioară întâlnim manșonul buzduganului, de formă circulară care, din păcate, se păstrează doar fragmentar. În ceea ce privește decorul buzduganului, acesta este compus din mici cercuri dispuse pe diagonală având de-o parte și de alta un brâu format din linii. Astfel, dispunerea generală a acestui decor este una în romb, în jurul celor patru ghimpi principali, având la fiecare colț câte o protuberanță circulară. În ceea ce privește interiorul

⁷ Anatolij Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 1-181.

⁸ M. S. Osypenko, *Ancient Rus Star-Shaped Mace Heads from the Collection of the National Museum of History of Ukraine*, în „Archaeology”, no. 1 (2019), p. 105-117.

⁹ Radosław Liwoch, *Medieval Mace Heads and Flail Striking Heads from the Old Collections of the Archaeological Museum in Cracow*, în *Archaeology of Conflicts II*, ed. de Pavel Drnovský, Petr Hejhal, Ladislav Rytíř, Červený Kostelec, 2023, p. 41-53.

¹⁰ László S. Kovács, *op. cit.*, p. 165, 167.

¹¹ Costin Croitoru, Virgil Doca, *Un capăt de buzdugan descoperit la Valea Mărului, județul Galați*, în „Acta Musei Tutovensis” Seria Istorie Veche și Arheologie, nr. XI (2015), p. 230-239.

¹² Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 104.

¹³ Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șoimuzului Mare și Moldovei*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, nr. IX (1982), p. 99, 216, fig. 23/7.

¹⁴ Martin Husár, Silviu Ion Oța, *Tracing Medieval Maces of Romania: Evaluation of the Medieval Mace Heads from the National Museum of Romanian History in Bucharest (Romania)*, în „Archaeologia Historica”, vol. 49 (2024), 1, p. 323.

¹⁵ Andrei Octavian Farcaș, *Un nou cap de buzdugan în colecția Muzeului Județean Mureș*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studentești”, nr. 21 (2015), p. 69-78.

¹⁶ N. M. Simina, Gh. Anghel, *Capete de buzdugan din secolele XI-XIV din colecția Muzeului Național al Unirii Alba Iulia*, în „Arheologia Medievală”, vol. II (1998), p. 169, fig.1/1,2.

piesei, acesta este gol, fapt valabil și pentru ghimpii de formă piramidală din zona mediană. Materialul din care a fost confecționat este bronz, starea de conservare este una relativ bună, însă prezintă mai multe rupturi și urme de lovire, lucru care ar putea sugera faptul că a fost folosit în vreo confruntare (fig. 1).

Dimensiunile piesei sunt următoarele: înălțimea – 56 mm, distanța dintre vârfurile proeminențelor mari – 80 mm, distanța dintre vârfurile proeminențelor mici variază între 58-60 mm, diametrul manșonului, chiar dacă nu se păstrează integral, este de aproximativ 40 mm, iar greutatea – 203,5g.

În ceea ce privește încadrarea cronologică a piesei avută în vedere, aceasta trebuie să țină cont nu doar de o apartenență tipologică după care să identificăm analogii cu piese din spațiul moldovenesc sau teritoriile vecine, ci și de contextul istoric, de legăturile Moldovei cu alte spații. Astfel, un prim pas în stabilirea unui segment cronologic este încadrarea tipologică a buzduganului descoperit la Bârlad și raportarea lui prin analogie la piesele descoperite în spațiul european. După cum am amintit deja, piesa pe care o semnalăm în textul de față aparține categoriei buzduganelor cu 12 ghimpi. Având în vedere cercetările întocmite de-a lungul timpului de către specialiștii care s-au aplecat asupra studiului armelor din perioada medievală, putem afirma că buzduganul descoperit la Bârlad corespunde cu tipul IV din tipologia capetelor de buzdugan întocmită de Anatolij Kirpičnikov, care plasează acest tip într-un segment cronologic cuprins între secolul al XII-lea și mijlocul secolului al XIII-lea¹⁷. O altă tipologie mai recentă, întocmită de Maksym Osypenko pentru capetele de buzdugan aflate în colecția Muzeului Național al Ucrainei, arată că buzduganul descoperit la Bârlad corespunde, atât din punct de vedere al construcției, cât și al decorului (care este unul aproximativ asemănător), cu tipul VII. Descoperit în localitatea Vasylov, raionul Cernăuți, acest tip a fost încadrat în categoria vechilor buzdugane rusești, care datează din secolele XII-XIII¹⁸.

Ținând cont de cele două tipologii și a faptului că tipul IV de buzdugan din tipologia alcătuită de Kirpičnikov corespunde cu tipul VII din tipologia lui Maksym Osypenko, din considerente obiective alegem în continuare să ne raportăm la tipul al IV-lea (Kirpičnikov), pentru a compara cu alte capete de buzdugan descoperite pe teritoriul european. În ceea ce privește tipul al IV-lea, el face referire la un buzdugan cu 12 ghimpi, câte patru pe fiecare rând, cei din mijloc fiind mai mari și uneori goi pe interior. Unele surse menționează că spațiul lăsat liber, inclusiv din interiorul ghimpilor principali, era destinat umplerii cu plumb, lucru care îi oferea o putere mai mare la impactul cu alte suprafețe datorită greutateii¹⁹. Însă, un alt aspect care ne atrage atenția asupra acestui tip este decorul și, uneori, materialul din care a fost confecționat. Astfel, putem vorbi de două variante ale aceluiași tip.

¹⁷ Anatolij Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 52.

¹⁸ Maksym S. Osypenko, *op. cit.*, p. 108, planșa 3/7.

¹⁹ Viatcheslav Shpakovsky, David Nicolle, Garry Embleton, *Armies of the Volga Bulgars & Khanate of Kaza 9th-16th Centuries*, Oxford, Osprey Publishing, 2013, p. 33-34.

În cazul primei variante avem în vedere buzdugane cu 12 ghimpi realizate din bronz, care cântăresc între 150 și 300 de grame și care prezintă diferite decoruri, adesea formate din linii, puncte, cercuri sau spirale dispuse în jurul ghimpilor centrali și în zona manșonului. Un astfel de cap de buzdugan a fost descoperit în localitatea Horodnîtea, Regiunea Ivano-Frankivsk din Ucraina, iar autorul, Radosław Liwoch, care a publicat o serie de capete de buzdugan descoperite pe teritoriul Poloniei și Ucrainei, menționează că acesta este gol pe interior și are o greutate de 187 g, fiind asemănător cu cel descoperit la Bârlad²⁰. Încadrat la tipul al IV-lea din tipologia lui Anatolij Kirpičnikov, buzduganul de la Horodnîtea a fost pus în contextul invaziei mongole de la jumătatea secolului al XIII-lea și datat în prima jumătate a acestui veac²¹. O altă piesă asemănătoare, descoperită la Staraya Ryazan, regiunea Ryazan, Rusia, a fost publicată de către A. N. Artamkin și I. Strikalov. Cei doi autori de origine rusă menționează faptul că buzduganele de acest tip au fost construite exclusiv din bronz și se găsesc adesea pe teritoriul așezărilor care au fost afectate de invazia tătaro-mongolă²², lucru susținut și de Anatolij Kirpičnikov, care în urma studiului său observă ca buzduganele din tipurile III și IV sunt descoperite preponderent în jurul orașelor sau a diferitelor fortificații afectate de invazia tătaro-mongolă²³.

Spre deosebire de buzduganul descoperit la Bârlad sau cel de la Horodnîtea, piesa de la Staraya Ryazan nu prezintă un decor foarte complex, ci mai degrabă unul simplu, din puncte dispuse în șiruri de câte trei în jurul ghimpilor principali din zona mediană. Potrivit lui Anatolij Kirpičnikov, acest lucru se explică prin faptul că nu vorbim despre un produs primar, ci de un buzdugan care a fost realizat în atelierele din Rusia între secolul al XII-lea și prima jumătate a secolului al XIV-lea, pe când în cazul pieselor cu un decor complex vorbim despre produse primare, de calitate superioară, care au fost produse în regiunea Kievului în secolele XII-XIII. De asemenea, Kirpičnikov punctează faptul că acest tip a fost fabricat în proporție de 90% în zona Kievului, unde au fost descoperite o multitudine de ateliere care confecționau buzdugane, iar copierea acestora s-a realizat atât în Rusia, cât și în teritoriile din estul Europei, însă acestea se diferențiază de cele produse la Kiev printr-o simplitate din ce în ce mai accentuată. Buzdugane asemănătoare cu cel descoperit la Bârlad, care prezintă un decor complex, au fost descoperite la Vasylov, raionul Cernăuți²⁴; Vasîleva, regiunea Cernigău; Bukrîn, regiunea Kiev, Ucraina (încadrate XII-XIII)²⁵; Serensk, ținutul Vyatichi, regiunea Kaluga, Rusia²⁶ sau pe teritoriul Letoniei²⁷.

²⁰ Radosław Liwoch, *op. cit.*, p. 42-53.

²¹ Idem, *Bulawy z zachodniej Ukrainy*, în „Acta Militaria Medievalia, vol. II (2006), p. 68.

²² A. N. Artamkin, I. Strikalov, *Bulava iz Staroi Ryazani*, în „Kratkiye Soobshcheniya Instituta Apxeologii”, vol. 245 (2016), no. II, p. 66.

²³ Anatolij Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 51, 53.

²⁴ Maksym S. Osypenko, *op. cit.*, p. 108, planșa 3/7.

²⁵ Anatolij Kirpičnikov, A. F. Medvedev, *Glava sed'maya. Vooruzheniye în Drevnyaya Rus' Gorod, zamok, selo*, ed. de Boris Aleksandrovich Rybakov et al., Moskva, 1985, p. 341, 342.

Referitor la cea de-a doua variantă a tipului IV, vorbim tot despre buzdușane cu 12 ghimpi, care respectă acest „tipar”, însă care nu prezintă niciun fel de decor și care au fost confecționate fie din bronz, fie din fier²⁸. După cum afirma Anatolij Kirpičnikov în studiul său, această variantă a tipului IV a fost contemporană cu prima variantă, însă buzdușanele decorate erau adesea destinate celor cu o situație financiară mai bună, pe când soldații aveau buzdușane fără decor, acestea fiind produse la scară largă și destinate luptătorilor. Așadar, buzdușanele cu 12 ghimpi corespunzătoare tipului IV, fără decor, pot spune alte informații, fie că au aparținut unui soldat cu o stare materială precară, fie sunt produse locale, depărtarea de centrul de producție simplificând semnificativ decorul²⁹.

Din punct de vedere cronologic, Anatolij Kirpičnikov susținea că această variantă a fost întâlnită până spre sfârșitul secolului al XIV-lea, spre deosebire de cele decorate produse în zona Kieveană, prezente în secolele XII-XIII. Însă în completarea celor afirmate de cercetătorul rus, László Kovács adaugă că o serie de buzdușane cu 12 ghimpi din bronz, care nu au decor, au fost folosite în rândul războinicilor cu arme ușoare și după această perioadă în Europa, afirmațiile acestuia bazându-se pe o serie de descoperiri de pe teritoriul Ungariei³⁰. Totodată, László Kovács afirmă că buzdușanele în formă de stea, indiferent că vorbim de decor sau nu, apar în Ungaria la sfârșitul dinastiei arpadiene, probabil finalul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea, pe când în teritoriul Moldovei, potrivit lui Victor Spinei, buzdușanele cu 12 ghimpi sunt întâlnite începând cu secolul al XIII-lea³¹. Așadar, această discrepanță temporală între cele trei datări poate fi explicată, așa cum susținea și Kirpičnikov, prin distanța față de zona Kievului³². Datarea armelor prin intermediul surselor picturale sau a iconografiei din secolele XII-XIV poate fi promițătoare, însă trebuie să ținem cont atât de calitatea imaginilor păstrate, cât și de corectitudinea cu care acestea au fost realizate. Spre exemplu, în *Codex Matritensis Graecus* realizat de Ioannis Scylitzes în secolul al XII-lea, sunt înfățișate mai multe buzdușane care prezintă ghimpi, însă nu putem ști cu exactitate materialul din care erau realizate sau dacă este vorba de

²⁶ T. N. Nikolskaya, *Voyennoye delo v Gorodakh zemli Vyatichey (Po materialam drevnerusskogo Serenska)*, în „Kratkiye Soobshcheniya Slavyano-Pucckaya Arkheologiya”, vol. 139 (1974), p. 40/5.

²⁷ Anatolij Kirpičnikov, *Die russischen waffen des 9-13. Jahrhunderts und orientalische und westeuropäische einflüsse auf ihre entwicklung*, în „Gladius”, vol. VII (1968), p. 61-62.

²⁸ În cazul buzdușanelor din fier descoperite la Dinogetia și datate în secolele XI-XII pe baza prezenței în același strat a unor monede din timpul împăratului Alexios I Comnenul, aceste capete de buzdușan sunt diferite de tipul avut în discuție. Dintre cele șapte capete descoperite doar unul se apropie de tipul descoperit la Bârlad, fiind la rândul său realizat tot din bronz, ceea ce poate indica un exemplar mai târziu. (Gh. Ștefan, I. Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia. I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București, Editura Academiei, 1967, p. 338).

²⁹ Anatolij Kirpičnikov, *Drevnerusskoe oružie...*, p. 53-54.

³⁰ László Kovács, *op. cit.*, p. 174-176.

³¹ Victor Spinei, *op. cit.*, p. 104.

³² Anatolij Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 53-54.

tipul avut în discuție (fig. 3)³³. O încercare de datare a buzduganelor din perioada medievală pe baza surselor picturale sau iconografice a fost realizată de Raffaele D'Amato într-un studiu care cuprinde mai multe astfel de piese din secolele IX-XV³⁴.

În ceea ce privește prezența acestui tip de buzdugan în teritoriul de la est de Carpați, Victor Spinei, cu referire la o piesă similară descoperită în satul Cozânești, comuna Dorna Arini din județul Suceava, menționa interesul populației autohtone din secolele XIII-XIV pentru „producerea sau importul de arme și sporirea capacității militare”³⁵. Având în vedere importanța drumului comercial care cobora din Polonia de-a lungul Siretului spre gurile Dunării, precum și identificarea unor urme de locuire din secolele XIII-XIV pe acest curs, este posibil ca populația din teritoriul est Carpatic să fi importat diverse arme din zona Niprului mijlociu, o piesă similară fiind descoperită în localitatea Vasylov, raionul Cernăuți, în apropierea acestei rute³⁶. Totodată, nu excludem pe deplin purtarea acestei arme de către un războinic din secolele amintite anterior, care a pătruns în spațiul est Carpatic odată cu năvălirile diferitelor triburi nomade din estul Europei. După cum aminteam anterior, o parte dintre arheologii ruși au semnalat numărul ridicat al pieselor de acest fel în apropierea așezărilor sau fortificațiilor afectate în urma invaziei tătar-mongole³⁷, iar autori precum Stephen Turnbull³⁸, Don Nardo³⁹ sau Chris Peers⁴⁰, care s-au ocupat de diferite aspecte ale expansiunii mongole, menționează că deși aceștia preferau arcul cu săgeți ca armă ofensivă, buzduganul era o armă prezentă în rândul cavaleriei și războinicilor pedestri.

În concluzie, detaliile tehnice ale buzduganului, analogiile existente, precum și complexitatea decorului indică faptul că nu a fost produs local, ci mai degrabă avem de a face cu un import. Referitor la segmentul cronologic, încadrarea propusă are la bază studiile unor autori români și străini, care au reușit să dateze aproximativ piese similare pe baza contextului în care au fost descoperite. Astfel, limita superioară a intervalului cronologic în care poate fi încadrat capul de buzdugan descoperit la Bârlad nu poate depăși secolul al XIV-lea, iar în ceea ce privește limita inferioară, principalele analogii pe care le-am descoperit și expus

³³ Ioannis Scylitzes *Synopsis Historiarum*, *Codex Matritensis Graecus*, păstrat în Biblioteca Națională a Spaniei și disponibil online: <https://bdh.bne.es/bnesearch/detalle/bdh0000022766>, [18.11.2024].

³⁴ Raffaele D'Amato, *The War-mace of Byzantium, 9th-15th C. AD. New Evidence from The Balkans in The Collection of The World Museum of Man, Florida*, în „Acta Militaria Medievalea”, vol. VII (2011), p. 7-48.

³⁵ Victor Spinei, *Românii în contextual politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*, Chișinău, 2006, p. 114.

³⁶ Maksym S. Osypenko, *op. cit.*, p. 108, planșa 3/7.

³⁷ Anatolij Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 51, 53.

³⁸ Stephen Turnbull, *Genghis Khan & the Mongol Conquests 1190-1400*, Oxford, Osprey Publishing, 2003, p. 18.

³⁹ Don Nardo, *Genghis Khan and the Mongol Empire*, Detroit, Gale Cengage Learning, 2011, p. 45.

⁴⁰ Chris Peers, *Genghis Khan and the Mongol War Machine*, Barnsley, Pen & Sword Books, 2015, p. 51, 64, 115.

anterior pornesc din secolul al XII-lea. Însă, ținând cont de decalajul temporal dat de cadrul geografic față de zona Kievului, precum și de alte descoperiri din zona cuprinsă între Carpați și Prut, capul de buzdugan prezent în textul de față poate fi atribuit cel mai devreme secolului al XIII-lea. În lipsa unui context arheologic clar, piesele de armament pot fi încadrate într-un segment cronologic aproximativ bazat pe analogii, cu toate că o datare cronologică mai potrivită a acestui cap de buzdugan poate fi cuprinsă între secolul al XIII-lea și prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Fig. 1. Cap de buzdugan din colecția Muzeului „Vasile Pârvan” Bârlad (Nr. inv. 8534): 1. Desen cu detalii; 2. Vedere laterală; 3. Vedere de sus (fotografie și desen Adrian-Ionuț Gilea).

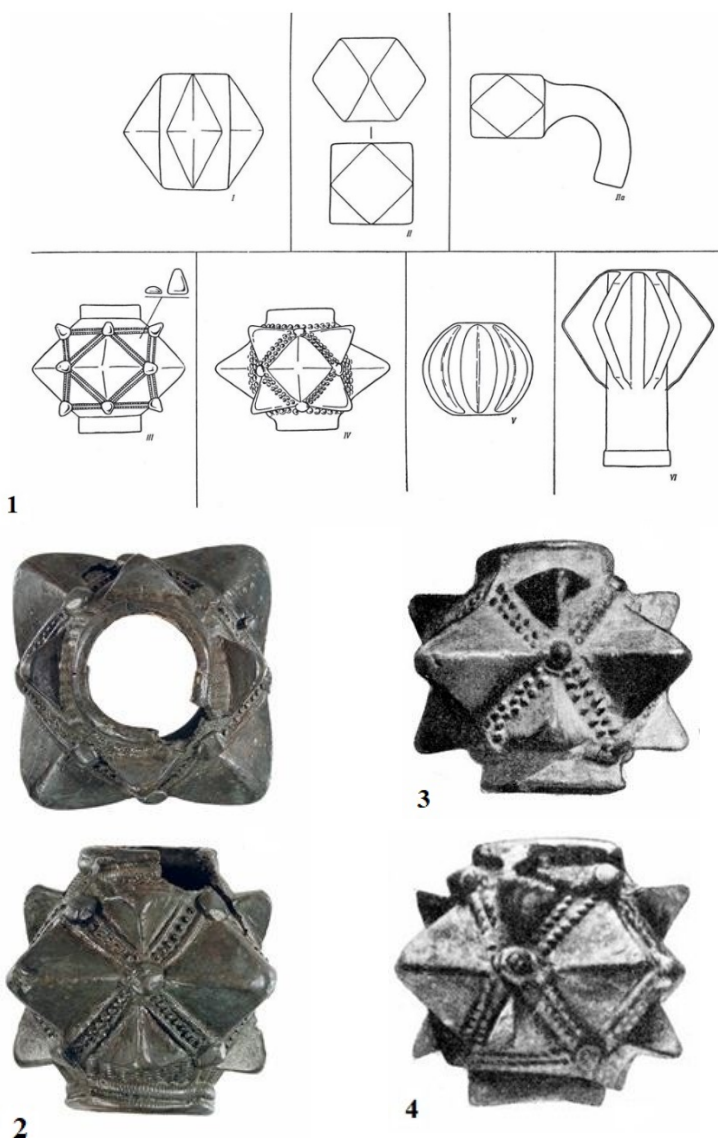

Fig. 2. Analogiile avute în vedere pentru încadrarea tipologică și cronologică a buzduganului descoperit la Bârlad. 1– Tipuri de capete de buzduган din Europa de est în secolele XI-XIII (A. Kirpičnikov, *op. cit.*, p. 48); 2 – Cap de buzduган descoperit la Horodnîțea, Regiunea Ivano-Frankivsk din Ucraina (Radosław Liwoch, *op. cit.*, 51, fig. 3/2) 3 – Tipul VII din tipologia alcătuită de Maksym Osypenko (Maksym S. Osypenko, *op. cit.*, p. 108, planșa 3/7) 4 – Tipul IV din tipologia alcătuită de A Kirpičnikov (A. Kirpičnikov, *op. cit.* p. 172).

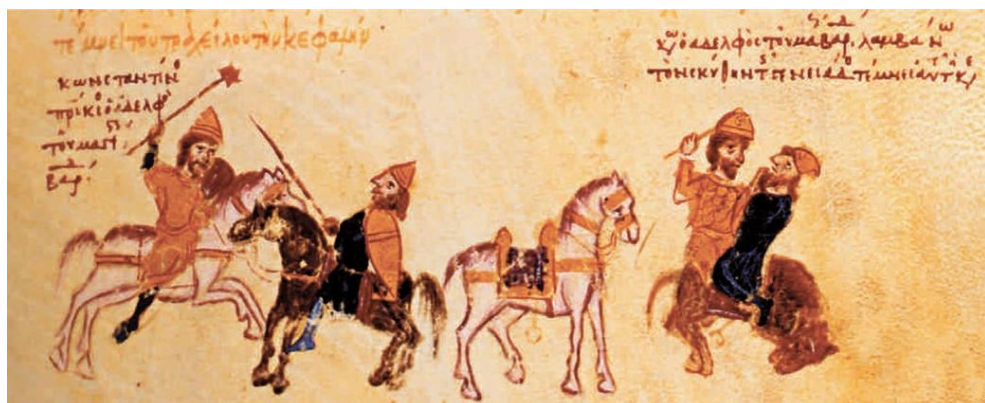

Fig. 3. Reprezentare a unui buzdugan cu ghimpi în *Codex Matritensis Graecus* (Ioannis Scylitzes Synopsis Historiarum, *Codex Matritensis Graecus*, <https://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000022766>).

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a ediție, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L’Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Archiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

ASRR	= Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI	= Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS	= Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC	= Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB	= Analele Universității „București”
BA	= <i>Biblioteca Ambrosiana</i> , Roma, Città Nuova Editrice
BAR	= Biblioteca Academiei Române
BArchB	= Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser.	= British Archaeological Reports, International Series
BBRF	= Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR	= Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI	= Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași	= Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE	= Bulletin Epigraphique
BF	= Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ	= Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM	= București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB	= Biblioteca Națională București
BNJ	= Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR	= Biserica Ortodoxă Română
BS	= Balkan Studies
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav	= Byzantinoslavica
CA	= Cercetări arheologice
CAI	= Caiete de Antropologie Istorică
CartNova	= <i>La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica</i> , Murcia
CB	= Cahiers balkaniques
CBI	= <i>Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches</i> , Stuttgart
CC	= Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR	= Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh	= <i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout
CChSG	= <i>Corpus Christianorum. Series Graeca</i>
CCSL	= <i>Corpus Christianorum Series Latina</i> , Turnhout, Brepols
CDM	= <i>Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat</i> , București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR	= <i>Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului</i> , București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron	= Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI	= Cercetări istorice (ambele serii)
CIL	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin
CL	= Cercetări literare
CLRE	= <i>Consuls of the Later Roman Empire</i> , eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN	= Cercetări Numismatice
CNA	= Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO	= <i>Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium</i> , Louvain
CSEA	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis</i> , Roma, Città Nuova Editrice
CSEL	= <i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien, De Gruyter
CSPAMI	= Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT	= Columna lui Traian, București

<i>CTh</i>	= <i>Codex Theodosianus</i> . Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
<i>Cv.L</i>	= Convorbiri literare (ambele serii)
„ <i>Dacia</i> ”, <i>N.S.</i>	= Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
DGAS	= Direcția Generală a Arhivelor Statului
<i>DI</i>	= Diplomatarium Italicum
<i>DIR</i>	= <i>Documente privind istoria României</i>
<i>DIRRI</i>	= <i>Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență</i>
<i>DOP</i>	= Dumbarton Oaks Papers
<i>DTN</i>	= <i>Din trecutul nostru</i> , Chișinău
<i>DRH</i>	= <i>Documenta Romaniae Historica</i>
<i>EB</i>	= Études Balkaniques
<i>EBPB</i>	= Études byzantines et post-byzantines
<i>EDCS</i>	= <i>Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby</i> (http://www.manfredclauss.de/)
<i>EDR</i>	= <i>Epigraphic Database Roma</i> (http://www.edr-edr.it/default/index.php)
<i>EpigrAnat</i>	= Epigraphica Anatolica, Münster
<i>ERAsturias</i>	= F. Diego Santos, <i>Epigrafia Romana de Asturias</i> , Oviedo, 1959.
<i>EuGeSta</i>	= <i>Journal of Gender Studies in Antiquity</i>
Gerión	= Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
<i>GB</i>	= Glasul Bisericii
<i>GCS</i>	= <i>Die Griechischen Christlichen Schriftsteller</i> , Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
<i>GLK</i>	= <i>Grammatici Latini Keil</i>
<i>HEp</i>	= <i>Hispania Epigraphica</i> , Madrid
„ <i>Hierasus</i> ”	= <i>Hierasus</i> . Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
<i>HM</i>	= Heraldica Moldaviae, Chișinău
<i>HU</i>	= Historia Urbana, Sibiu
<i>HUI</i>	= Historia Universitatis Iassiensis, Iași
<i>IDR</i>	= <i>Inscripțiile din Dacia romană</i> , Bucurști-Paris
<i>IDRE</i>	= <i>Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie</i> , I-II, Bucarest, 1996, 2000
<i>IGLN</i>	= <i>Inscriptions grecques et latines de Novae</i> , Bordeaux
<i>IGLR</i>	= <i>Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România</i> , București, 1976
<i>IILPecs</i>	= <i>Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften</i> , Pecs, 1991
<i>ILAlg</i>	= <i>Inscriptions latines d'Algérie</i> , Paris
<i>ILB</i>	= <i>Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae</i> , Sofia, 1989
<i>ILD</i>	= <i>Inscripții latine din Dacia</i> , București
<i>ILN</i>	= <i>Inscriptiones latines de Novae</i> , Poznań
<i>ILLPRON</i>	= <i>Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices</i> , Berlin, 1986
<i>ILS</i>	= <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , 1892
<i>IMS</i>	= <i>Inscriptiones Moesiae Superioris</i> , Belgrad
<i>IN</i>	= „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
<i>ISM</i>	= <i>Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine</i> , București, vol. I-III, 1983-1999
<i>JGO</i>	= <i>Jahrbücher für Geschichte Osteuropas</i>
<i>JL</i>	= Junimea literară
<i>JRS</i>	= The Journal of Roman studies, London
<i>LR</i>	= Limba română
<i>Lupa</i>	= <i>Ubi Erat Lupa</i> (http://lupa.at/)
<i>MA</i>	= Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț

<i>MCA</i>	= Materiale și cercetări arheologice
<i>MEF</i>	= <i>Moldova în epoca feudalismului</i> , vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
<i>MEFRA</i>	= <i>Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité</i> , Roma
<i>MGH</i>	= <i>Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi</i> , Berlin 1877-
<i>MI</i>	= Magazin istoric, București
<i>MIM</i>	= Materiale de istorie și muzeografie
<i>MM</i>	= Mitropolia Moldovei
<i>MMS</i>	= Mitropolia Moldovei și Sucevei
<i>MN</i>	= Muzeul Național, București
<i>MO</i>	= Mitropolia Olteniei
<i>MOF</i>	= Monitorul Oficial al României
<i>Navarro</i>	= M. Navarro Caballero, <i>Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine</i> , Bordeaux, 2017.
<i>NBA</i>	= <i>Nuova Biblioteca Agostiniana</i> , Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
<i>NDPAC</i>	= <i>Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane</i> , I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
<i>NEH</i>	= <i>Nouvelles études d'histoire</i>
<i>OI</i>	= Opțiuni istoriografice, Iași
<i>OPEL</i>	= <i>Onomasticon provinciarum Europae latinarum</i> , vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
<i>PG</i>	= <i>Patrologiae cursus completus, Series Graeca</i> , ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
<i>PIR</i>	= <i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> , editio altera, Berlin.
<i>PLRE</i>	= <i>Prosopography of the Later Roman Empire</i> , 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
<i>RA</i>	= Revista arhivelor
<i>RBAR</i>	= Revista Bibliotecii Academiei Române, București
<i>RC</i>	= Revista catolică
<i>RdI</i>	= Revista de istorie
<i>REByz</i>	= <i>Revue des Études Byzantines</i>
<i>RER</i>	= <i>Revue des études roumaines</i>
<i>RESEE</i>	= <i>Revue des études Sud-Est européennes</i>
<i>RGI</i>	= Revista Generală a Învățământului
<i>RHP</i>	= <i>Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften</i> , Viena
<i>RHSEE</i>	= <i>Revue historique de Sud-Est européen</i>
<i>RI</i>	= Revista istorică (ambele serii)
<i>RIAF</i>	= Revista pentru istorie, arheologie și filologie
<i>RIB</i>	= <i>Roman Inscriptions of Britain</i> , Londra
<i>RIM</i>	= Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
<i>RIR</i>	= Revista istorică română, București
<i>RIS</i>	= Revista de istorie socială, Iași
<i>RITL</i>	= Revista de istorie și teorie literară
<i>RIU</i>	= <i>Die römischen Inschriften Ungarns</i> , Budapesta
<i>RJMH</i>	= <i>The Romanian Journal of Modern History</i> , Iași
<i>RM</i>	= Revista muzeelor
<i>RMD</i>	= <i>Roman Military Diplomas</i> , Londra
<i>RMM</i>	= <i>Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums</i> , Mainz
<i>RMM-MIA</i>	= Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
<i>RMR</i>	= Revista Medicală Română
<i>RRH</i>	= <i>Revue roumaine d'histoire</i>

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SANIC</i>	= Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde